

FRÅN STRAIGHT MAN TILL STOLT FLATA MÖT ERICA ZANDER

AV MIAN LODALEN FOTO ELISABETH OHLSON-WALLIN

Jag bestämmer mig för att banda intervjun med Erica Zander. Efter att hon gjort ett snabbt taltest lyssnar vi på inspelningen.

En djup basstämma strömmar ur bandaren. Erica lyssnar och protesterar högljutt "neeeej, jag låter för gräslig", ända tills jag upptäcker att "speedcontrol-knappen" var nedskruvad på "slow". Vi gapskrattar. Erica andas ut. Sedan rullar bandet.

Låt oss uppdatera nya läsare som inte vet vem du är. Fastforward: Du gifte dig med Titti 1975. Ni fick två söner några år senare. Du var löpare med extrema distanser som sju mil upp och nere i alperna. 1996 sprang du en tiomilamara utan överdrivet mycket träning. Och medan du försökte "springa ifrån dig själv" kom du på att du var en flata i en mans kropp.

– Jag gick från att vara en väldig heterosexuell man som borde ha varit kvinna till att vara en homosexuell kvinna i fel kropp. Våren 1997 hade jag ingen lust att springa längre. Jag var i Paris och där råkade jag hitta en gaybokhandel. När jag bläddrade i en lesbisk tidning kände jag: det är ju flata jag är. Det slog mig så snabbt att jag blev illamående och höll på att svimma. Golvet skakade inne i affären. Det var jätteläskigt. Särskilt som jag inte klätt mig som kvinna på fjorton år då.

2001 fick du en ny juridisk identitet och senare samma år var du opererad och "färdigbehandlad". Men hade du rört dig i homovärlden- som man sa på den tiden- tidigare?

– Ja, absolut. Sedan 1972 har jag till och från varit medlem i RFSL. När jag var fjorton år såg jag ordet transvestit första gången och då trodde jag att det var det jag var. Ett år senare läste jag om transsexuella tjejer. Men på den tiden fick man inte byta kön om man inte var heterosexuell. Så jag insåg att jag skulle bli tvungen att ljuga mig igenom en eventuell utredning. Säger samhället att man inte finns så tror man ju till slut att man inte gör det. I homovärlden kände jag mig hemma. Men det värsta var när jag 1977 började gå på Timmys tjejkvällar och en del ifrågasatte varför jag som transa skulle få gå där. Det blev lite diskussioner men sen kom de fram till att det där snarare var mitt problem än deras.

Men så sent som för bara ett par år sedan höll du på att bli utslängd från Kvinnohuset på Blekingegatan i Stockholm. Hur fan kändes det?

– Det skulle hållas en queerfeministisk debatt och jag var inbjuden både av kvinnan som arrangerat kvällen och några av debattörerna att sitta med som åhörare. Men jag kände till att en del ansåg att transsexuella inte skulle få komma in där och sådana som jag fick inte bli medlem. Så Titti varnade mig innan jag gick dit och sa: blir det bråk så håll dig lugn. Och bråk blev det. En person försökte rent fysiskt att slänga ut mig. Jag svarade att jag var ditbjuden vilket bara gjorde henne ännu mer upprörd. En annan kvinna ställde sig på en stol inne i lokalen och skrek som en stucken gris: "såna som HAN får inte vara här, det har vi mötesbeslut på!"

– Det blev tumultartat. Ett sjuttioal tjejer reste sig upp och var på väg att lämna lokalen. De tyckte att det var oacceptabelt att jag skulle slängas ut, bara för att några ansåg att jag inte var "en riktig kvinna". Själv satt jag i ett hörn och tittade på alla som bråkade. Det var överkligt. Efteråt kom en av de äldre kvinnorna fram till mig och sa: vi har privat middag med dans imorgon. Tjugofem tanter. Vill du komma?

– Det var helt underbart och uppväggde allt det jobbiga som hade hänt innan.

Det var inte så länge sedan du och andra transsexuella inte var önskvärda på flatscenen. På flyers och i annonser för flatklubbar och fester kunde det stå "ej ts". Hur gick dina tankar kring detta?

– Det var jobbigt under en period och jag vet att det förekom delade meningar om vi skulle få komma på RFSL:s tjejkvällar och andra flatevenemang under Europride. Jag tyckte det var otidsenligt. Men å andra sidan var jag inne i processer med mig själv så jag hade en del annat att tänka på.

Som en motvikt till det här negativa fick du under folkets ju-

bel ta emot priset som Årets kvinna på Bitch 2004. Hur kändes det?

– När Birgitta Jacobsson ringde och berättade höll jag på att börja gråta. Inte minst med tanke på att jag inte hade varit välkommen på en del tjejställen tidigare. Att det dessutom skedde på Bitchs tioårs-jubileum förstärkte den känslan. Utmärkelsen har till och med omnämnts på trans-sajter i USA. Det var fantastiskt.

I motiveringen kunde man läsa: Erica har med sin öppenhet som transperson varit en förebild för många. Jag antar att de bland annat syftade på din och Tittis medverkan i Malou von Sivers uppmärksammade dokumentär. Vilken betydelse har du haft för andra transpersoner?

– Malous program gjorde mycket tror jag. Titti är ju en vanlig straight person och vi hade en familj med två söner precis som många andra. Det gjorde nog att många "vanliga" kunde identifiera sig med oss och transsexuella blev mindre obskyra. Vi fick enbart positiva reaktioner efteråt. Till och med alkisarna utanför bolaget hemma kommenterade programmen med ömhet. Det var rörande. Så det där hade nog betydelse, inte bara för transsexuella, utan för hela samhället. Sedan bråkade Titti och jag en del i tidningarna om att vi var tvungna att skilja oss för att jag skulle få byta kön. På det sättet bidrog vi nog till en del i diskussionen om könsneutralt äktenskap också.

"En annan kvinna ställde sig på en stol inne i lokalen och skrek som en stucken gris: såna som HAN får inte vara här, det har vi mötesbeslut på"

Hur kändes det att staten tvingade er att skilja er?

– För Titti visade det att samhället inte ställer upp och det var nästan värre än att jag bytte kön. Vi var tvungna att betala ny lagfart för sommarstugan, upprätta testamente och ta kostnaderna för våran skilsmässa. Det var kostsamt för två som inte ville skilja sig. Varken Titti eller jag hade lust att ingå partnerskap. Det skulle vara som att ta det näst bästa och degradera på något vis. Bättre då att bråka och sedan skilja sig med rak rygg.

Ja, på tal om att degradera. När man talar om osakliga löneskillnader så sägs det ibland lite skämtsamt att det mest lönsamma för en kvinna är att byta kön. Du har ju härvidlag bytt ner dig i dubbel bemärkelse; både till kvinna OCH flata.

– (skrattar) Ja, Gud vad det är synd om mig. (Skratt!) Men en sak märkte jag snabbt. Så fort jag fick nytt personnummer blev min sjukförsäkring dyrare. I början upplevde jag på ledningsmöten att kollegor lyssnade mindre och att jag fick svårare att göra mig hörd. Men när jag blev mer bitchig så slutade det där. Det kan också vara en åldersfråga. Man blir ju kaxigare med åren. Ute på stan känner jag naturligtvis att jag bemöts på ett annat sätt. Medelålders män kan se mig som objekt. Kvinnor ser mig som en av dem. På tunnelbanan hit idag satt en ensam man i "båset" en bit ifrån, medan det snabbt blev fullt av kvinnor i olika åldrar där jag satt. I sådana lägen väljer kvinnor omedvetet eller medvetet kvinnor framför män. Det är en trygghetsfråga och i det där "kvinnliga rummet" är jag insläppt. Det är häftigt. Nu när jag ser det inifrån märker jag att det verkligen finns en kvinnlig gemenskap som män inte direkt har någon motsvarighet till. På jobbet blev jag omedelbart en av kvinnorna. Det hade jag längtat efter så det var härligt.

Hur länge har du varit feminist?

– Alltid. Jag stod upp för tjejerna redan i femte klass.

Familj: Sambo/före detta fru och två vuxna söner
Ålder: 53
Yrke: Teknisk konsult
Älskar: Korta lite udda resor, som vår helg i Bukarest och Riga för en vecka sedan
Avskyr: Människor som anser sig ha rätt att bestämma över andras liv
Viktigaste frågan nu för transsexuella? Att vi syns. Inte bara för transsexuella skull, utan för alla. Om samhället accepterar oss kommer de som lever i det också ha lättare att acceptera sig själva och varandra.
Ericas hemsida: www.ericazander.com
Skrev boken *TransActions*, som utkom 2003 på Periskops Förlag

**”Jag är övertygad om att
öppenhet är det enda sättet
att föra samhället framåt”**

”Det största problemet har tyvärr varit mamma. Jag gjorde misstaget att berätta om min transsida för henne redan 1973. Det blev katastrof”

Du kallar dig dessutom queerfeminist. Många queera personer och feminister menar att könet är konstruerat - om det är sant så kunde du väl ha struntat i hormonbehandling och operationer, eller?

– Det sorgliga är att den här diskussionen oftast blir svart/vit. Antingen hävdar man att kön är socialt eller biologiskt betingat. Jag tycker att det är uppenbart det är både och. Visst finns det skillnader mellan pojkar och flickor. Även om man försöker uppfostra dem lika så går det aldrig helt. Givetvis påverkas alla även utifrån. Dagis, skola och samhället förstärker könsroller. Men ändå. Ett exempel på konkreta skillnader är testosteronet. För många TS-tjejer är det ett problem eftersom vi nästan blir av med allt. Biologiska kvinnor har som regel mer testosteron än vi. Detta kan göra att man blir håglös, muskelsvag och initiativlös.

Va?

– Ja. För min del fick jag också längre till aggressionerna. Det kunde i och för sig även bero på att jag mådde så mycket bättre. Men vad som uppenbart var hormonstört var att hela min sexualitet blev nästan stereotypt ’kvinnlig.’ Några år efter operationen tappade jag tyvärr både lust och förmåga. Min läkare hade förvarnat mig om att jag på sikt skulle bli tvungen att ta testosteron för att må bra. Många tjejer skriker rakt ut då: ”*neej, jag har haft nog av testosteron i mitt liv*”. Men sedan jag fick ett extra tillskott funkar min sexualitet mycket bättre. Faktum är också att en del TS-killar går runt som tickande sexbomber den första tiden efter att de börjat ta testosteron.

Genom att tala om biologin på det här sättet ställer ju ni transsexuella begreppen på ända. Vilka reaktioner får du från feminister?

– De senaste åren har det där ändrats. Förr kunde jag få starka reaktioner när jag var ute och föreläste till exempel. Det får jag inte längre. Man måste se både sociala och biologiska aspekter. Det går inte att säga att en pojke är si och en flicka är så. Men rent biologiskt finns det bara två kön och det måste vi förhålla oss till. Det är väldigt svårt att inte vara det ena eller det andra. Och av andra kommer vi alltid att tolkas som det ena eller andra könet. Queerfeministen Judith Butler tycker att transbeteende är subversiv verksamhet på högsta nivå. Hon pratar ju om könets konstruktion i samhället - inte hos individen.

– Om jag hade varit född i ett hårt kvinnoförtryckande land där kvinnorna går i burkha så hade jag självklart känt mig som kvinna ändå. Ofta har jag fått frågan om man verkligen måste operera sig. Utan operationen hade jag känt mig falsk, halvfärdig och frustrerad. Att dessutom vara flata med penis, det gick bara inte.

Låt oss prata lite om Titti nu. Hon framstår som en hjältinna. Hon stannade kvar hos dig genom hela den här processen. Hon fortsätter att kalla sig heterosexuell, trots att hon är ”intvingad” i en lesbisk relation. Hur kommer det sig att hon inte känner sig hotad?

– Hon kan nog känna sig hotad. Och det är väl inte helt enkelt för henne att förstå mitt stora behov av att ha en hemvist i flatvärlden och ha nära vänner där. Givetvis kan det kännas hotfullt.

– Jag har aldrig fått gå igenom en kommut-process, annat än socialt. Jag tänker jag att det känns märkligt att jag kanske aldrig får

flirta och så vidare med andra lesbiska. Så det här är ju inte helt okomplicerat för mig heller. Efter mitt könsbyte blev vårt sexliv inte lika bra som det hade varit förut. Det var så klart svårt där i början. Men sedan har det blivit bättre och bättre.

– Titti har också börjat ifrågasätta sig själv och insett hur flexibel man kan vara. Hon känner mer och mer att det här med hetero, homo och bi mest är etiketter. Nu har hon inte längre lust att etikettera sig. Innan hon träffade mig intresserade hon sig bara för lite androgyna män. Det var nog ingen tillfällighet att hon valde mig och redan från början kände hon till min transsida. Så hon gick in i relationen med öppna ögon.

När man ser och läser din historia så framstår allt som så himla idylliskt och hellylle. Titti stannade kvar och fortsätter leva med dig. Era nu vuxna söner har tagit det faktum att pappa blev kvinna med ro. Dina kollegor tycker allt är toppen. Din chef tyck-

”Ofta har jag fått frågan om man verkligen måste operera sig. Utan operationen hade jag känt mig falsk, halvfärdig och frustrerad. Att dessutom vara flata med penis, det gick bara inte”

te till och med att det var jättebra att arbetsplatsen blev mindre könssegregerad. Men din mamma kan väl inte ha jublat över att sonen plötsligt blev dotter? Eller ska du svara nu att mamma alltid önskat sig en dotter?

– (*Gapskrattar*) Jag är ledsen men det är precis det svaret du kommer att få. När hon var som mest upprörd sa jag: jamen mamma du har ju alltid sagt att du ville ha en dotter. Då svarade hon ilsket: har jag inte fött någon dotter så ska jag väl inte få en nu när jag är så här gammal heller.

– Men allvarligt talat. Det största problemet har tyvärr varit mamma. Jag gjorde misstaget att berätta om min transsida för henne redan 1973. Det blev katastrof. Hon accepterade inte ens att jag och min bror ville ha långt hår, som alla hade i slutet på sextioalet. Där var hon närapå diktatorisk. Efter det att jag berättat om min transsida visade hon tydligt att hon tyckte illa om alla synliga tecken på min ”kvinnlighet”. När Titti låg på BB och hade fött vårt första barn sa hon att det var synd om det här lilla barnet som skulle växa upp med två ”mammor”. När jag sedan skrev och berättade att jag skulle byta kön ringde hon och sa att jag måste offra min egen lycka för omgivningens skull. Men vem skulle jag då ha blivit? Ingen som man kan ha en relation till i alla fall. Men det la sig efter ett tag. Vi pratade inte om det här, men hade goda samtal per telefon ändå. Vi sågs inte på ett och ett halvt år. Men nu är relationen faktiskt bra. Hon säger inte Erica utan kallar mig ”Eia”.

– Jag kan förstå att hon hade svårt med det här. Men jag fattar ändå inte att hon kunde nonchalera mig på olika sätt i trettio år bara för att jag inte gjorde som hon ville.

Jag gjorde lite research på din son. Han sa att du alltid uppmontrat hans konstnärliga sida....

– Vad gäller relationen till grabbarna så har Titti alltid varit väldigt känslomässigt närvarande medan jag har gett dem mycket tid och stimulerat intressen av olika slag - inte bara att rita och måla, vilket de är helt suveräna på, utan också idrott, musik, resor, motorcyklar med mera.

Han kallar dig fortfarande pappa och berättade att du hade en rolig historia från när han var liten. Kan du ta den?

– Ja. Han var i fyraårsåldern och hans lillebror åkte fortfarande i sittvagn. Hela familjen var ute och åkte tunnelbana och jag var klädd som kvinna. Titti sa till honom: ”*kalla inte pappa för Göran nu när vi är bland folk*”. Så när vi är på väg ut från tåget säger han högt och tydligt: ”*jag tycker du ska köra vagnen nu Bertil*”. (*skrattar*)

Hur hanterar du offentliga rum som till exempel badhus?

– För ett par år sedan hade mina gamla studiekamrater från Teknis och jag en återträff i Finnhamn. Allas respektive var med och gemensamt bastubad stod på schemat. När det väl kom till kritan var det hela totalt odramatiskt. Jag, som de många gånger sett naken som man, och en nyligen canceropererad kvinna, med bara ett bröst, väckte inte mer uppmärksamhet än någon annan. Vid lunchen efteråt, sa den opererade kvinnans man, med ett stort leende, att ”*jag tycker du ska be om att få sådana bröst som Erica har*”.

– På vår senaste familjesemester på Santorini - det var sju år sedan vi alla reste tillsammans - oroade jag mig månader i förväg för att visa mig i bikini för sönerna. Det är ju ändå så mycket mer 'in your face' än jeans och T-shirt. Men när det väl hände, reagerade de som om de sett mig i bikini varje sommar sedan de var små. Det var underbart.

Men läkarbesök då? Hur går det?

– På min läkares rekommendation gick jag för några veckor sedan på min första mammografi. I kassan berättade jag som det var. Att jag är opererad och att det mest är silikon i tutarna. Kvinnan i kassan reagerade inte alls. Men tjejen bakom mig i kön hade stora öron. Det var lite roligt. När jag efter en stund satt i undersökningsrummet på en brits med bar överkropp sa jag till sköterskan som skulle klämma ihop tutarna: ”*jag vill bara att du ska veta att jag var man förut*”. Först hajade hon till lite. Men sen sa hon lugnt att det inte var några problem och att de var vana vid andra kvinnor med implantat.

– Jag har fått kallelse till cellprovtagning också. Men jag har ju ingen livmoder som jag kan få cancer i. Jag har funderat på att gå dit och testa bara för att se om de märker någon skillnad. Det vore lite kul, fast det kanske är taskigt. Men enligt mina läkare så ser man ingen skillnad om man tittar in med ett spekelum och lampa. Jag ser ut ungefär som en kvinna som har fött tre barn. När Titti väl vågade titta första gången blev hon lyckligt förundrad över hur fint det såg ut.

Du kallar dig fortfarande för ”transsexuell”. Många slutar kalla sig det när de väl är ”färdiga”. Varför gör inte du det?

– Jag har fått en del mejl från andra transsexuella som skriver: ge fan i att gå ut i media och prata hela tiden. Om ni exhibitionister slutar tala om för allmänheten att vi finns så kommer de inte se och märka mig heller. De flesta vill ju bli en bland alla andra. Men jag är övertygad om att öppenhet är det enda sättet att föra samhället framåt.

– En del menar också att man blir ”bara” kvinna när allt är klart. Men jag kan inte vara ”bara” kvinna. Jag levde som man tills jag var fyrtiosju år. Språket utvecklas ju också hela tiden. Terminologin förändras. Man kan säga att jag är kvinna med transsexuell bakgrund. Jag brukar säga att jag är transsexuell kvinna. Förr sa man så om en biologisk kvinna som ville byta kön.

Jag kan ibland betrakta mig själv ”utifrån” och känna att andra ser på mig som konstigt för att jag är flata. Får du aldrig känslan av att du är ett UFO?

– Jo, fast jag tycker hela världen är obegriplig och surrealistisk. Jag tycker nog att världen är konstigare än vad jag är. Och jag tycker också homovärlden är ganska geggig ibland och transvärlden är ännu soppigare. Jag har ofta svårt att identifiera mig med andra transsexuella tjejer. Kanske för att många har mycket problem. Då har jag lättare att känna igen mig i TS-killar. Ingen förutsätter ju att vi skulle ha något gemensamt utöver vår transproblematik.

Under din process måste du ha haft många fantasier om hur ditt liv skulle bli. Blev det som du trodde?

– Det blev mycket bättre. Jag blev mer harmonisk på ett djupare plan än vad jag kunde föreställa mig. Ett helt annat lugn infann sig. Jag lever mer i nuet och jag är inte alls lika lättstressed. Jag tror att jag har blivit en bättre människa. Trevligare. Men Titti klagar på min fortsatta dåliga simultanförmåga. ”*Jag kunde väl åtminstone ha fått det*”, brukar hon säga. (*skrattar*).

Bandet har tagit slut. Erica fortsätter att prata. Om våren, om att hon snart ska plocka fram sin hoj, om hur det var när hon hängde några månader med Dykes on Bikes i Australien. Och vidare om hur viktigt det är för många transsexuella att smälta in. Att det liksom inte ska synas att ens biologiska kön varit ett annat. Erica verkar ganska avslappnad i denna fråga. Jag säger- och jag menar det verkligen- att jag aldrig skulle ta henne för en transa ute på stan. Hon svarar inte.

En tjejkompis till mig kommer förbi och vi tre lämnar min lägenhet tillsammans. Nere på gatan och utanför en restaurang står ett gäng karlar och röker. En av dem säger när vi passerat ”*varför gick de där brudarna bara förbi?*”

Sterilisering

För att få igenom ett könsbyte, dvs för att få ett nytt personnummer som man eller kvinna, måste du vara steriliserad. Du tillåts inte att reproducera dig i ditt nya kön, dvs man tillåter inte en (transsexuell) man att föda barn eller att en (transsexuell) kvinna skulle kunna få ett biologiskt barn ihop med en annan kvinna. På så vis blir det en tvångsterilisering, det är en icke förhandlingsbar del av ”könsbytet”.